

Nógrád a népességcsökkenés és az elvándorlás fogságában.

A népesség csökkenésének és szerkezetváltozásának főbb okai és egyes következményei Nógrád megyében címmel lesújtó statisztikai számadatokat tartalmazó írást tett közzé Baráthi Ottó tollából a Palócföld 2018/1. száma. „Csak abban a statisztikában hiszek, amit én magam hamisítok” – W. Churchillnek tulajdonították (állítólagosan minden alap nélkül) a gyakorta idézett mondást, de legyünk „nyugodtak”, Baráthi által közzétett KSH szám adatok valóságok, Nógrád megye a legfontosabb mutatók többségében sereghajtó vagy a megyék között az utolsó helyek egyikét foglalja el.

Kedvezőtlen demográfiai adatok, öregedő lakosság, közel négy évtized alatt 20 %-al csökkenő népesség, kedvezőtlen „korfa”, gazdasági teljesítmények visszaesése, egyes falvak elnéptelenedésének veszélye, növekvő elvándorlás, hosszan lehetne sorolni az alapvető gondokat, amelyeket írása érint. Azonban a kedvezőtlen tendenciákkal Nógrád nem áll minden téren egyedül, az ország számos megyéje, régiója küzd csökkenő népességgel, elvándorlással. Ami azonban Nógrádot illetően kifejezetten nyugtalanító, hogy a leszakadás a legtöbb mutató tekintetében növekszik, alig-alig találni olyan táblázatot, rangsort, amelyben sikerült a megye pozícióján a „társutasokhoz” képest javítani.

*

A témák tehát időszerűek, különösen a demográfiára vonatkozó, amelyre egyébként politikai szinten is kiemelt figyelmet kíván fordítani az elkövetkező években a kormány, stratégiájának középpontjában áll majd a népesedés kérdése. Van némi remény rá, hogy a különböző támogatásokkal, kedvezményekkel sikerül elősegíteni a gyermekvállalási kedvet (Nógrádban is), de érdemi megyei demográfiai előrelépés csak akkor valósulhat meg, ha más megyékhez képest jóval több gyermek születik, tehát a nevezetes „olló” szárai egymáshoz közelítenek, és nem eltávolodnak.

Ami az elvándorlást illeti, a kép azonban összetettebb és politikai-gazdasági érdekek szempontból sem fekete-fehér. A hátrányos régiókból, a nehezebb élet-, és megélhetési körülmények elől a centrum felé mozgás, mint tudjuk, nem újkeletű, mondhatni természetes folyamat, kisebb-nagyobb intenzitással hazánkban és a nagyvilágban is megtapasztalható a jelenség. Az egyén érdekére, szándékára pedig gyakran a tőke is „rájátszik”, ha gazdasági érdekei éppen azt kívánják, örömmel fogadja – a nagypolitika rákacsintásával – a belső elvándorlást. Meggyőződésem, aligha várható, hogy a gazdasággal összefonódott (mindenkori) hazai politikai elit ezeket a belső folyamatokat érdemben akadályozza, maximum kritikus helyzetben bizonyos korrekciós intézkedéseket hozhat. (kiemelt fejlesztések, egyedi támogatások stb.) Hozzátehető, az elvándorlás mértékét korrigálja, hogy Magyarországon sohasem volt erős a belső mobilitás. A gazdasági szakemberek évtizedek óta hangoztatják azt a kritikát, a magyar ember nem hajlandó a mobilitásra, hiába kínál jobb élet- és megélhetési körülményeket egy-egy régió, nem, vagy csak kis számban kész elmozdulni lakóhelyéről. A lényegét illetően a belső elvándorlás tendenciája a döntő, ezért a helyi, megyei döntéshozóknak, a gazdaság lokális szereplőinek és a „maradóknak” kifejezett érdeke (lenne), hogy az élettér a hosszú időtávot tekintve ne ürüljön ki olyan mértékben, hogy az már a helyi gazdasági érdekeket, a jövőbeni megélhetést, a szolgáltatásokhoz való hozzáférést ellehetetlenítse. Valójában a népességfogyással járó legnagyobb veszély, hogy egy bizonyos szint alatt fenntarthatósági problémákhoz vezet. Amire a szakemberek országos szinten figyelmeztetnek, igaz egy-egy járásra, megyére is, a lakosság szám csökkenése rontja a versenyképességet, megdrágítja az infrastruktúrát, a nyugdíjrendszer, az egészségügyi ellátórendszer fenntartását. Erre

már több téren szerezhettek tapasztalatokat az érintett települések, polgárok, nyilván nem olyan mértékűt, amit a jövő rejthet magában.

A palóczokról – ahogyan eleink látták

Nem vitatható, erőforrásait, gazdasági erejét, egyéb lehetőségeit tekintve Nógrád sohasem tartozott a megyék élvonalába, sőt még középmezőnyébe sem. Az okok között nem elhanyagolható a szellemi erőtér, a kulturális beágyazottság gyengébb foka, a megye jelentős írói, költői, tudósai, művészei csak árnyalni tudták ezt a negatív helyzetet. (itt a kulturális kifejezést széles értelemben használom, beleértve a társadalmi, politikai kiterjesztést is.)

Márpedig számos mai hátrány forrása ezekben (is) keresendő, nem elfelejtve, hogy az önszerveződés, az együttműködés, az ön- és társadalmi érdekek érvényesítése, „artikulációja” terén sem jeleskedett a palócság, ezáltal a megye. Természetesen ez az általánosítás csak hosszú időtávon és földrajzi meghatározottság nélkül értendő. A részbeni bezártságnak viszont igen fontos pozitívuma is volt és van mai is, a palócság megőrizte vallását, hagyományait, mindazt, amire szellemi, erkölcsi téren támaszkodni tud.

A fenti összefüggésből indulva, először is ki kell térni a palócok lelkületére, származására, területi elhelyezkedésére. A mai helyzettel való szembenézéshez mankót kaphatunk, ha a palóc néplélek megismeréséhez, megértéséhez kissé hátrább lépünk, ehhez az előző korok gondolkodói adják a legjobb segítséget.

Hiszen milyen a palóc ember?

...dolgos, józan gondolkodású, természetes eszű nép. Azt szokták rá mondani: eleven, mint a kénese, pedig hát lassan cselekvő, flegmatikus...a külvilágból nem hat rá semmi... A palócok becsületeseek, törvénytisztelők. Szeretnek tanácsot kérni, de a maguk eszén járnak...Észjárásuk furfangos, okoskodó, e tekintetben nagyon hasonlítanak a székelyekhez. A palóc is, mint általában a magyarság, önérzetes egész az arisztokratikusságig: jó módjában rátartó... A palóc családi élete mintaszerű. Erkölcsi életük is példás...

Sommásan így jellemezte a palócságot az „Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen” c. monumentális munka¹ egyik szerzője. Egy pár évtizeddel későbbi írás², pedig már a helyben maradás, népszaporulat tekintetében hoz példát, hiszen *... kevés olyan palóc falu van, mint Mátraverebély, ahol 1200 léleknek csak 12 házhelye van. Az ilyen földnélküli faluból aztán nemcsak aratni járnak el a lakosok, hanem messzeföldre sommásnak is. Az asszony sokkal jobban húz a szülőföldjéhez, mint a férfi. Ezek között nagyon divatba jött az Amerikába való kivándorlás, de asszony csak nagyritkán szánja rá magát, hogy az ura után menjen. Egyke ugyan még nem divik a palócok között, de a jómód itt is mindinkább kezdi terjeszteni ezt az átkot, ami idáig nem igen fért meg a palóc fehérség jó, szép erkölcsi felfogásával...A leányok igyekeznek általában 15–16 éves korukban férjhez menni, mert a 18. évében levő már a legtöbb helyen vénleány s csak kevés olyan hely van, mint Verebély, ahol 25 éves leánynak sem szégyen lenni. A legények szintén besorozásuk előtt házasodnak meg s néha nevenségesen gyerek házaspárok kerülnek össze.*

Rusznay Gyula: Hegyközi palócok c. írása,³ a palócság életmódját már a történeti helyzet és a környezet függvényének szélesebb összefüggésébe hozta. Szerinte településhelyük megválasztásánál kifejezésre jutott a *...sokszoros csatavesztés, hajszoltság folytán előállott lelki felőrölttség és bizonytalanság szorongó érzése is, melyben Ázsiában részük volt. Azért is keresték az erdőktől védett hegységalji részeket. Azonban itt sem érezték magukat biztonságban, „továbsodró rohamoktól” tartottak. Önbizalom és biztonságérzet csak akkor tért vissza, mikor már templomaik megépítésére kerülhetett sor, amelyeket a falvak fölött emelkedő dombtetőkre helyeztek.*

¹ Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Budapest, 1886. XX. kötet 183 o.

² Bárány Albert: Jellemvonások a palóc népeletről. In: Ethnographia 34-35. évfolyam (1923-1924) (Népelet I-II.)

³ Rusznay Gyula: Hegyközi palócok. In: Bangha Béla szerk.: Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle. Budapest, 1940. 12. szám

Azonban a tartós biztonságérzet mélyreható – és nem éppen pozitív – változásokat hozott a palócság közösségi életében. Rusznyák szerint: *...meglazult az összetartozandósági érzés, a törzsek, hadak jelentősége eltűnt és az egyes családok érdekkörére aprózódott a falu. Megindult a primitív társadalmakat jellemző szélső individualizációs folyamat, ki-ki elhatárolván magát fizikailag és lelkileg szomszédaitól. Félte őrizte mindenik jószágát, földjeit és hírnevét, melyen, ha csorba esett, megindult az ellenségeskedés a nélkül, hogy a nézeteltérésekben pártatlan ítélő számításba jöhetett volna. Ki-ki maga intézte dolgait elfogultan és a végkimerülésig. Sőt a palócföldön annyira divatos vérbosszúk egész családokat és nemzedékeket irtottak ki. Még a közigazgatás és rendészet megszervezése után is sok ideig értetlenül és ellenségesen szálltak szembe a hatalom képviselőjével palóc földön.*

Meglepő, hogy ez a helyzet még a XX. század első évtizedeiben is jellemző volt, hiszen az írás 1940-es megjelenésekor ezt írhatta a szerző: *...bizony még ma is erősen kirajzolódik a nép gondolkodásmódján.* A palócok és a hatalom viszonyának alakulását jól példázhatják Rusznyák ezen sorai is: *...a közigazgatás ma már megfelelő korlátok közé tudja kényszeríteni őket, teljesen visszahúzódnak a közügyektől és „úgyis az lesz, amit az urak akarnak” jelszóval teljes passzivitásba burkolóznak. De azért néha még ma is kiobbannak az indulatok, különösen a palócföldön oly nagyjelentőségű kántorválasztásoknál. Sokszor tettelegességre ragadtatják magukat, vagy valami szabotázszerű dolgokat eszelnek ki. Nem egy faluban előfordult, hogy tömegesen tértek ki, csak azért, mert nem az ő jelöltjük győzött.* A palócság pozitív jellemtulajdonságaiból vendégszeretetét, anyagi lehetőségeit pazarlásig meghaladó vendéglátást (különösen esküvő, búcsú idején) emelte ki a szerző, hiszen, *...az a nép, mely a legnehezebb emberi munkát, az aratást kenyéren, zöld uborkán, paprikán, paradicsomon élve nótaszóval végzi, tud dúskálni is, ha „ideje gyün”.*

A szécsényi Pintér Sándor⁴: A palócokról című művéből Mikszáth is szemezgetett, idézve, hogy a palócok *„ötvenegy települést laknak, csak földműveléssel foglalkoznak, más mesterségre nincs hajlamuk.”* Ami a demográfiát illeti, a Nagy Palóc, a műveiben gyakran alkalmazott jövőbelátást is megkísérli, hiszen, *...a palócok, ez originális népfaj, mely szaporátlanágánál fogva most kiveszőben van, egy-két század múlva csak nyoma lesz, hogy volt, most elnyelik a hegyek, illetőleg a titok, akik közé be van ékelve, s akik folyton terjeszkednek, úgyhogy némely palóc falu már csak a Harmos Statisztikában⁵ létezik.*⁶ Tehát az 1880-ban megjelent írás alapján kb. még hat évtizede lehet a palócságnak a túlélésre, de jobban tesszük, ha ezt a jövődőlést az író túlzásai közé soroljuk.

Az idézetek, gyakorta szubjektív gondolatok közzététele nem arra szolgálnak, hogy a palócság egynéhány kevésbé előnyös tulajdonságára, sőt egészében a palóc néplélekre vezessen vissza a megye mai, korántsem szívderítő folyamatait. Viszont a régebbi korok negatív jelenségeinek többsége – közéleti passzivitás, innovatív gondolatok hiánya, önszerveződés elmaradása, egyéni és nem közösségi megoldások, a vezetőktől való távolságtartás – bizony a mával is kapcsolatba hozhatók, bármennyire is alakult, módosult az elmúlt évtizedek társadalma.

Demográfia-elvándorlás, erős kölcsönhatások

A születésszámot gyakorta összefüggésbe hozzák egy adott ország, régió gazdasági állapotával, az életminőség alakulásával. Ahol jobbak az életkilátások ott több, ahol bizonytalan vagy éppen kilátástalan a család jövője, ott kevesebb gyermek megszületése prognosztizálható, hallhatjuk gyakorta ezt az álláspontot. Ha ez ilyen egyszerű ok-okozat összefüggés lenne, akkor a legfejlettebb ipari országokban a gyermekszaporulatnak a legmagasabbnak, a harmadik világ országaiban a legalacsonyabbnak kellene lennie. (szintúgy, mint pl. hazánkban a roma lakosság esetében) Holott a helyzet inkább fordított. Ráadásul a gyermekvállalással kapcsolatos döntések szinte titokzatos egyéni elhatározások folyamányai, egyértelmű válaszok, biztos receptek a

⁴ Pintér Sándor (1841-1915) ügyvéd, író, archeológus

⁵ Harmos Gábor (1847-1915) jegyző, kir. ítélőtáblai bíró. Utalás a szolgálata alatt kiadott, Nógrádvármegye szervezete és szabályrendeletei c. füzetek statisztikáira.

⁶ Mikszáth Kálmán: A palócokról. In: Mikszáth Kálmán művei 15. Magyar Helikon, 1970. 81-84 o.

felmerülő „miértekre” aligha adhatók. Egy-egy ország által hozott társadalompolitikai intézkedések sem adhatnak biztos megoldást a születésszám növelésére, sőt egyes külföldi példák bizonyítják, negatív hatással is járhat egy erőteljes külső behatás. Az utóbbi évek javuló hazai gazdasági eredményei sem voltak jelentős érdemi befolyással a születésszám növekedésére, bár kétségtelen, bizonyos elmozdulás tapasztalható. Viszont ezek hatásait rövidtávon nehéz mérni, az eredmények hosszabb időintervallum alatt jelentkezhetnek, ha egyáltalán – mondják a szakemberek.

Másrészről, az önmegvalósítást, életélvezetet sikeresen sugalló szlogenek, az átformált társadalmi közhangulat eleve akadály a gyermekvállalásban, hiszen mindezek ellentétesen rezonálnak az állami szándékokkal. Személy szerint könnyebben azonosulok azzal a nézettel, hogy a demográfiai adatok ott alakulhatnak pozitívan, ahol az utódra a család jövőbeni fenntartásában, a munkamegosztásban, jövedelemtermelésben eleve építenek, számítanak. Nem lehet kétséges, a nyugati civilizáció (de az sem egységesen) éppen gazdasági fejlettségénél fogva láthatóan nem szorul ilyen jellegű segítségre, nem úgy, mint a szegényebb országok. Globális tekintetben, ha ennek az álláspontnak lehet is alapja, de egy-egy országon belül ennél árnyaltabb a kép. A kisebb-nagyobb közösségekben már jobban érvényesülnek a gazdasági, környezeti, kulturális, életmódbeli stb. szempontok különbözőségei, így a jelen, és a jövő életkilátásai keverednek az átöröklött életfilozófiák, szokások, hagyományok „berögzült” szempontjaival, nézeteivel.

Immár Nógrádra fókuszálva, a kedvezőtlen gazdasági kilátások, a helyi társadalom ellentmondásai, a jövő iránti bizalom hiánya, a kisebb-nagyobb közösségek pozitív szemléletének, kisugárzásának elmaradása, a szellemi javakhoz való hozzáférés korlátai, a nivellálódó kulturális, életmódbeli különbségek játszhatnak kiemelkedő szerepet az egyének, családok döntésében, hogy életüket nem gyermekáldással ill. mégsem szülő- ill. lakóhelyükön kívánják berendezni. Ha a születésszám és az elvándorlás okai között a társadalomtudósok tesznek is különbséget, de kérdéskörünk két területét jelképesen összevonhatjuk, hiszen ezekben jelentősen több a kapcsolódás, mint az eltérés.

*

Nógrád népességét, demográfiájának alakulását Baráthi Ottó írása alaposan körbejárta. Ennek némi kiegészítésére egy tanulmányra hivatkozom, ez a jövőt tekintve figyelmeztető előrejelzés⁷ a járások népességének alakulását 2011-2051 időintervallumára mérte. Nógrádban a rétsági és szécsényi járásoknál 15-30 %, a balassagyarmati, salgótarjáni, pásztoi, bányaterenyeyei esetében 30 % feletti csökkenést prognosztizál, sőt utóbbi esetében ez 50 % értéket is elérheti. (szomorú vigasz, hogy a gönci, tabi, komlói, bácsalmási, sátoraljaújhelyi járások is osztozhatnak sorsában.) Ennek alapján szinte reménytelennek nevezhetnénk a helyzetet, ráadásul mágikus megoldások, hogy a megye hogyan tudna kitörni a demográfia-elvándorlás ördögi köréből nem adhatók, mert azok külön-külön nem, max. komplex egységében hathatnak.

A következőkben azokra a sarokpontokra kívánok utalni, amelyek *oktatás-kultúra, gazdaság, élettér* (életminőség, környezet, lokalitás) szempontjából összegezhetők és amelyek *gyermekvállalás/helyben maradás/elvándorlás* döntéseiben motiválhatják, vagy éppen kihatásaikkal befolyásolhatják a megye polgárait.

1. pillér – oktatás-kultúra

Szükségtelen részletezni, hogy az oktatásnak, kultúrának milyen meghatározó szerepe van a kisebb-nagyobb közösségek életében, jövőjében és hogyan hat mindez a gazdaságra. Ami Nógrádot illeti, a gondok már ennél a pillérnél, az alapozásnál jelentkeznek, a számok révén egyértelműnek látszanak a negatív tendenciák.

---

⁷ Tagai Gergely: Járási népesség-előreszámítás 2051-ig. 159. o.
http://open-archive.rkk.hu:8080/jspui/bitstream/11155/1110/1/tagai_nepesseg_2015.pdf

Óvodai nevelésben, iskolai oktatásban részesülők (nappali oktatás – Nógrád)⁸					
<i>Tanév</i>	<i>2001/2002</i>	<i>2011/2012</i>	<i>2012/2013</i>	<i>2013/2014</i>	<i>2014/2015</i>
Óvodás gyermek	7247	6591	6416	6158	5903
Ált. isk. tanuló	20541	15580	15327	15239	15021
Szakiskolai és spec. szakiskolai tanuló	2093	2475	2353	1993	1701
Szakközépiskolai tanuló	4327	3738	3455	3225	2869
Középfokú tanuló	7272	6919	6394	5861	5393
Összesen	41480	35303	33945	32476	30887

A lefelé nivellálódó számadatok többségét a csökkenő lakosságszám indokolja, de nem mindegyiket. Egy ugyanott megjelent másik KSH kimutatásból példaként a 2014/15 tanévet kiválasztva képet kaphatunk arról, hogy az általános iskolát végzett (vagy az iskolaévek egy részét végzett) 15021 tanulóból 4901 fő minősült hátrányos helyzetűnek (tehát szinte minden harmadik), sőt 3449 gyermeket halmozottan hátrányos helyzetűnek soroltak be. Így nem meglepő, amint arról a táblázat árulkodik, hogy a diákok harmada nem folytatta tanulmányait az általános iskola után. Nyilván a hátrányos helyzetűek mögött alapvetően a roma tanulóiifjúság áll, szüleik, családjaik szegregálódása pedig a következő évtizedekre is előrevetíti a tendenciákat. A roma népesség nógrádi számarányából következhet, hogy a 2013/14-es tanévben a hátrányos helyzetű tanulók aránya az általános iskolákban Nógrádban országos szinten a 15. legrosszabb volt.

A fenti számokon túl informatívabb, ha országos kitekintést teszünk. A 2013/14 tanévben a középfokú, nappali képzésben résztvevő tanulók 1000 lakosra vetített aránya egyértelműen utolsó helyet jelentette Nógrádnak. Nem jobb a helyzet, ha az arányt csak a gimnáziumi tanulókra vizsgálja a statisztika, ez a mutató szintén a 19. helyet jelenti a megyék rangsorában.

A felsőfokú oktatás egyetlen megyei képzési helyén 2013-tól⁹ szünet állt be, a 2018/19-es tanévben nyílik újra lehetőség arra, hogy az Óbudai Egyetem Salgótarjáni Képzési Központ és Kutatóhelyén újrainduljon az oktatás, ez alkalommal a mérnökinformatikus alapképzésben. Ezzel mentesült Nógrád attól, hogy a megyék egyetlenségént ne rendelkezzen felsőfokú képzési hellyel. Az, hogy a megyében 2013-2018 között nem volt felsőfokú képzés, nem csak azért minősíthető hátrányosnak, mert helyieket nem képezhettek, de más megyékből esetlegesen érkező hallgatókat sem tudta vonzani, letelepíteni a megye, lévén, hogy képzési hely hiányában ennek még az esélye is elszállt. Így nem meglepő, hogy a diplomások aránya a népesség százalékában Nógrádban 12 %, országosan a legrosszabb adat.¹⁰

Bár marginálisnak nevezhető, de alap-, ill. középfokú felnőttoktatásban résztvevő megyei hallgatók száma 2014/2015 tanévben összesen 941 fő¹¹ volt, tehát mindössze ennyi felnőtt korú részesült a tankötelezettségi kor utáni képzésben! Még egy beszédes számadat: a köznevelési intézményekben a pedagógusok száma¹² 2959 fő volt, tehát a megye lakosságával – 191.000 fő – összevetve látható az arány, mennyien alkotják a megye értelmiségének dandárját.

E pillér fontos részét képezi a közművelődés is, ezen a téren már pozitívabb a kép, bár több mutatóban inkább a stagnálás jellemző, semmint a növekedés. A településeken a könyvtárak száma a 2000. év 122 számadatához képest 2014-re 133-ra nőtt, a beiratkozott olvasók létszáma 33 ezerről 49 ezerre emelkedett. A muzeális intézmények viszont 14-ről 10-re fogyatkoztak, így ennek arányában csökkent a látogatói kör is. Viszont biztatóan emelkedett az alkotó művelődési

⁸ KSH Nógrád megye statisztikai évkönyve 2014 c. kiadvány alapján összeállított táblázat

⁹ 2001/2002-ben 853 fő, 2011/2012-ben 211 fő, 2012/2013-ban 158 fő hallgató részesült felsőfokú képzésben Salgótarjában.

¹⁰ KSH Mikrocenzus 2016

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_4.pdf. 15.o.

¹¹ KSH Nógrád megye statisztikai évkönyve 2014. 106 o.

https://www.ksh.hu/epolc/2014/megyevk2014/12/pdf/12_megyevk2014_05_6.pdf

¹² 2014/15 tanév

közösségek tagjainak száma, 3500 főről több, mint a duplájára, ahogy az is örömteli, hogy 2012 óta a megyeszékhely immár színházzal rendelkezik, igaz Balassagyarmat tervei között még továbbra is szerepel a színházterem megépítése.

A negatív tendenciák egyik Achilles pontját tehát éppen az oktatás-kultúra terén lehet megtalálni. A folyamatosan csökkenő létszámú lakosságból éppen az értelmiség (és a továbbtanulni szándékozó fiatalság) hagyja el legnagyobb számban a megyét, helyükre pótlás alig érkezik, ezáltal kevés a szakképzett munkaerő, esély sincs a gyors átképzésekre, hiszen éppen a jó fundamentum, sőt gyakran maga a motiváció is hiányzik. Kvalifikált munkaerő terén fokozatosan kiüresedik a megye, egyfajta öngerjesztő folyamatként a szellemi erőter szűkül.

2. pillér - gazdaság, vállalkozások, infrastruktúra

Nógrád gazdaságának számos szegmense immár az 1980-as évek óta – tehát már a rendszerváltozás előtti évektől – lejtmenetben van, ennek alapvető okai közismertek. A nyugtalanító, hogy mindez szinte megváltoztathatatlan fátumként rögzült és az időközben folyamatosan változó gazdasági, társadalmi környezethez nem sikerült a csatlakozási pontokat megtalálni sem a politikai, sem a gazdasági helyi szereplőknek. A megye gazdasági számadatait és a foglalkoztatottságot tekintve egy-egy friss részadat már ad módot némi bizakodásra, különösen, ami az utóbbit illeti. Igaz, ezek jobbára a saját bázishoz mérten tekintendők, tehát a megyék közötti különbségek érdemben alig csökkentek, hiszen a foglalkoztatottak száma országosan emelkedett a gazdasági konjunktúra, a közfoglalkoztatottak alkalmazása következtében. Pozitív, hogy a regisztrált és működő adóalanyok mutatója 2016-ra az előző évhez viszonyítva 1,4 százalékkal nőtt, 2018. I. negyedévére a munkanélküliségi ráta 7,4 %-ra csökkent, ezzel már három megyét sikerült megelőzni. Ugyanakkor a nyilvántartott álláskeresők aránya még mindig Nógrádban a legmagasabb (8,7 %), az országos átlag több mint duplája!

A társasvállalkozások és a beruházások terén már lehangolóbb a kép. 2017-ben az egy lakosra jutó beruházások értéke (148.000 Ft) a megyék rangsorának végét jelentette, szintúgy, mint az egy lakosra jutó építőipari termelés volumene, amely az országos átlag negyedét sem érte el. Az ipari termelés valamivel jobban teljesített, itt 12. helyezést ért el Nógrád. Ráadásul aránytalanul „féloldalas” a megye a beruházások szektorait tekintve, 2017-ben a Nógrád megyei székhelyű gazdasági szervezetek 28 Mrd Ft értékű beruházásaiból az ipar 16 Mrd Ft értéket képviselt. Így minimális értékűnek nevezhetjük azokat az investíciókat, amelyek a humán, egészségügyi, infokommunikációs, pénzügyi, vendéglátóipari, művészeti-szabadidős területeken valósultak meg, tehát a speciálisabb innovációt igénylő szektorokban. Jellemző, hogy a nem-ipari beruházások együttesen is csak kevéssel haladták meg a közigazgatási jellegűeket, tehát jobbára az államhoz kapcsolódó investíciókat.

Az elmúlt évtizedekben a megye mezőgazdaságát legalább olyan nagy veszteség érte, mint iparát. Az agráriumban foglalkoztatottak aránya a rendszerváltozás előtti létszám 10 %-ára csökkent, a családi gazdaságok többsége ellehetetlenült. Az állapotokat jól mutatja a két kulcságazat siralmas helyzete, a kukorica termésátlaga és a sertésállomány terén is utolsó a megye, ráadásul jelentős hátránnyal. Örömteli viszont, hogy egyre több helyi gazdálkodó ismeri fel a kézműves mezőgazdasági termékek forgalmazásában rejlő lehetőségeket, ez – megfelelő koordinációval – jó kitörési lehetőséget jelenthetne a kisebb-nagyobb közösségek számára.

Az elégtelen gazdasági aktivitást még számos adattal lehetne illusztrálni, így többek között azzal, hogy az 1000 lakosra jutó regisztrált vállalkozások száma Nógrádban 126 volt, ennél rosszabb mutatóval csak Borsod rendelkezett (116)¹³, 2016-ban (2015. évvel megegyezően) az országosan beszedett adó mindössze 0,4 százaléka képződött a megyében.¹⁴ A külföldi érdekeltégű nógrádi vállalkozások száma is a marginalitás felé mutat, 2008-as 117 céggel szemben 2016-ra immár csak 103¹⁵ cég volt jelen a megyében, országos szinten messze a legkevesebb.

¹³ KSH - fókuszban a megyék, 2018. I. negyedév. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/181/index.html>

¹⁴ TOP 50. Nógrád Megyei Kereskedelmi és Iparkamara 2016. évi kiadványa

¹⁵ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpk016.html

*

A jövőt érintő személyes döntésekben igen fontos szerepet játszik az adott település elérhetősége, infrastruktúrájának állapota. Ma hazánkban minden harmadik (!) munkavállaló utazni kényszerül munkahelyére, tehát az egyéni vagy a tömegközlekedés formái, a minőség, a gyorsaság, a hálózatok kiépítettsége egyre nagyobb jelentőséggel bír. A munkahely elérése mellett a kulturális eseményekhez, a szellemi javakhoz való hozzáférhetőségről sem feledkezhetünk el, hiszen erőfeszítései ellenére Nógrád nem tud sem a fővárossal, sem a vonzáskörzete jelentősebb városaival szemben alternatívát nyújtani.

A megye vasúthálózata a magyar közlekedésügy mostohagyereke maradt, Nógrád az egyetlen (!) megye, amelynek nincs intercity összeköttetése, vasúti szárnyvonalai műszaki állapota évtizedek óta szinte változatlan. A vasúti fővonalakra, a gerinchálózatra (Vácra, Aszódra, Hatvanra át), való eljutás így nehézkesen biztosított, holott éppen a jobb közlekedés révén (is) lehetne a térséget népszerűbbé tenni, vagy éppen az ingatlanok értékét növelni. A közelmúlt ingatlan-boomja éppen a nyugati, déli megyehatár vonalában ér/t véget, holott egy könnyebb, gyorsabb, flexibilisebb közlekedés megléte éppen ellenkező hatást is kiválthatna. Szomorú, hogy továbbra sem sikerült megoldást találni a vasúti hálózat összekapcsolására Szlovákia felé, Drégelypalánktól, Ipolytarnóctól vezető egykori szárnyvonalak pedig jó lehetőséget jelentenének a térség gazdasági és idegenforgalmi vonzerejének növelésére. Nehézkesen halad az Ipoly-hidak remélt „projekt-sorozata” is, holott a politikai klíma most általában véve is kedvező helyzetet teremthetne a kétoldalú együttműködésnek.

A vasúti hálózatnál némileg jobban segíti a gazdaságot és a mobilitást a közút. Bár Nógrádot jelenleg egyetlen kilométer autópálya, autót út sem szeli át, de a 2A autót út megépítése a szlovák határig, a 21-es főút gyorsforgalmivá történő kiépítése mindenképpen előremutató, e főközlekedési utak melletti települések várhatóan profitálnak mindebből. A megye belső területeinek közúthálózata azonban továbbra is siralmasnak nevezhető, remélhetőleg némi forrás juthat ide a Modern Falvak és Kistelepülések kormányzati fejlesztéseiből. Részben a fenti anomáliákból is következik, a megye idegenforgalmának alakulása. A kereskedelmi szálláshelyek férőhelyeinek száma országos szinten itt a legkevesebb, igaz, növekedett a szállóvendégek vendégéjszakáinak volumene (2017-re 162 ezerre¹⁶), de ez léptékekkel kevesebb, mint bármely más megyéé, Nógrád az országos forgalomban utolsóként 0,5 %-ot képvisel ezzel. Kevés a mai kor igényeinek megfelelő szálláshely a megyében¹⁷, amit az is mutat, hogy a teljes forgalomból a külföldiek aránya és vendégéjszakáik száma is elenyésző.

3. pillér – élettér (életminőség, környezet, identitás)

Statisztikai adatokkal kevésbé demonstrálható a harmadik pillér, az egyén döntéseiben azonban ezek legalább olyan fontossággal bírnak, mint az oktatási-művelődési, gazdasági szempontok. „Rejtettségük” ellenére az életminőséggel, környezettel, lokalitással kapcsolatos tapasztalatok vagy éppen a külvilágtól érkező ingerek, sugalmazások folyamatosan hatnak, és számos esetben az elhatározások döntő lökését ezek adják meg.

Az életminőségre eleve hatással van a településszerkezet. A megyét hat város, 125 falu alkotja, ebből 37 az aprófalu, és miután a népességcsökkenés országosan is a falvakban a jelentősebb, ez a szerkezet alapvető befolyással bír a megye helyzetére. Így, azok az ismérvek, amelyeket a szakemberek marasztaló élettérnek is neveznek – korszerű, elérhető intézményi-, és infrastruktúra, szolgáltatások minősége, hozzáférhetősége, (jól) élhető lakó-, és pihenő környezetet – éppen a távolság, elzártság, kis méretek, gazdaságtalan intézményfenntartás stb. miatt az ilyen településszerkezetben reálisan nem, vagy csak jelentős ráfordításokkal valósulhat/na meg.

---

¹⁶ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oga011b.html

¹⁷ Javíthat a helyzeten a 2017-ben átadott négycsillagos hollókői Castellum Hotel.

A gazdasági racionalitást a szülőhelyhez, a lokalitáshoz való kötődéssel, a közösségi érzés erősítésével érdemes ellensúlyozni. Az alkalmi fesztiválok, falunapok, rendezvények szervezése téren alapvetően dicséret illeti a helyi politikát, és a polgárok közösségeit, a palóc népi hagyományok bemutatása, termékek készítése reneszánszát éli. De nem elhallgatható, hogy a „tömegrendezvényeken” kívüli helyi közösségi, közéleti események gyakorta az érdeklődők szűkebb körét vonzzák csak, különösen igaz ez a fiatalokra, így a ráfordított energia és a költségek nem mindig állnak arányban a részvétellel. Ez a faktor már a széles értelemben vett nyilvánosság kérdésköréhez kapcsolódik, hiszen a megye, a települései, a palócság kultúrája, épített környezete stb. népszerűsítése, megjelenítése nem csak kötődést, lokálpatriotizmust szolgál, helyben maradásra inspirál, hanem a „külvilágnak” szóló lobbimunka is, ez Nógrád, ez a *palóc varázslat*.¹⁸

A nyilvánosság a polgári öntudat, a civil szervezetek, a szellemi műhelyek, erősítésére is szolgál. Az ehhez szükséges médiumok, infokommunikációs eszközök terén súlyos hiányosságokkal küzd a megye, elég csak utalnunk a megyei sajtó, periodikák, internetes oldalak szűk körére, azokra a forrásokra, ahol az álláspontok, észrevételek (sőt maguk a dicsérendő eredmények) egyáltalában megjelenhetnek. (ezért is érheti dicséret a Palócföldet, hogy teret ad a téma kifejtésének)

Kilábalás esélyei

Csak ismételtető, egyértelmű és gyorsan ható megoldás, amely a rossz demográfiai tendenciákat megváltoztatja, a helyben maradást elősegíti, aligha létezik, sem országos, sem megyei szinten. Viszont a cselekvésnélküliség a meglévő állapotot betonozza be, hiszen a szakemberek szerint a különbségek spontán módon nem, vagy kétséges időintervallum alatt egyenlítődhhetnek ki. Amint már az előzőekben jeleztem, Nógrádnak a lemaradásban vannak tartós társutasai (Békés, Tolna, Szabolcs-Szatmár, Borsod), helyzetük annyival azonban nehezebb, hogy a centrumtól való távolságuk, így kényszerű elszigeteltségük is nagyobb, mint Nógrádé. Ebben az összefüggésben Nógrád pozíciója nem tekinthető reménytelennek, sőt meglepő is az említettekkel szembeni leszakadása.

Ami a saját anyagi forrásokat illeti, a megyei önkormányzat egyre kevésbé rendelkezik ilyenekkel, a mindenkori megyei vezetésnek nem, vagy alig van befolyása a tőkebefektetésekre, regionális fejlesztésekre. Ezek mögött kizárólagosan a multikat, tőketulajdonosokat, az államot, a lobbierőket kell keresnünk, végrehajtó, intézményfenntartó, keretelosztó szerepre (utóbbi azért nem elhanyagolható!) „kárhoztatva” a megyei érintetteket.

Ha a megyei vezetés így a másodvonalba kényszerül is, de kiegészülve a településvezetők, helyi állami, önkormányzati tisztségviselők, közösség szervezők, az értelmiség, a vállalkozók, a polgárok illusztrisaival, nekik kell/ene együttesen mozgatni és stimulálni a helyi folyamatokat, a három pillér elemeit, vagy részelemeit. (természetesen a hatásköri, törvényi, jogi kereteken belül nyílhat erre lehetőség) A megye jelenét, jövőjét konstruktív együttműködésükkel csak ők tudnák (valamelyest) javítani. Ehhez azonban tartós és széleskörű összefogás, tabula rasa-ként a formabontó megoldások keresése, elegánsabban, szellemi innováció szükségeltetik, azok a kulcspontok, amelyek hiányát írásom elején a palócoknak felrőttem, hivatkozva egykori szerzők írásaira.

*

Lesz-e erre fogadókészség, akarja-e a megye újragondolni magát? Mindenesetre a „riválisok” és Nógrád között egyre markánsabb különbségek mértéke kell/ene, hogy ébresztőt fűjjon nemcsak valamennyi döntéshozónál, hanem valójában a megye lakosságánál is. Hiszen már

---

¹⁸ *Nógrád, a varázslatos világ*, a megyei önkormányzat által korábban használt szlogent, mára *Nógrád, a palóc varázslat* mottó váltotta fel.

most is félő, úgy járhatunk¹⁹, mint a késésben lévő utas, egy lassan kigördülő vicinális utolérésére sem lesz esély, nemhogy a gyorsulóra való felkapaszkodásra.

***

---

¹⁹ Jelen írás szerzője erős dilemmákkal küzdött, van-e erkölcsi alapja dolgozata elkészítésére, hiszen érettségi után elhagyta szülővárosát, ráadásul „csak” egy gyermekkel és unokával büszkélkedhet. Igaz, távolléte ellenére kapcsolata Palócországgal nem szűnt meg, közügyi érdeklődése pedig segítette a téma feldolgozásában.